

DOI: <https://dx.doi.org/10.18524/2312–6809.2018.27.149472>

УДК 821.161.2-311.6.09:[003.071+81'42]-042.72

ПЕРИТЕКСТ ІСТОРИЧНОГО РОМАНУ «ЗОЛОТІ СТРЕМЕНА» РАЇСИ ІВАНЧЕНКО

Олена Мізінкіна, канд. філол. наук, доцент

Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова

ORCID ID 0000-0001-5732-5138

mizinkina-o@ukr.net

У статті зроблено короткий огляд вивчення проблеми паратекстуальності як у зарубіжному, так і у вітчизняному літературознавстві. Проаналізовано основний епіграф до роману та ряд епіграфів, їх вмотивованість стосовно чотирьох його розділів. Також розглянуто специфіку заголовочного комплексу «Золотих стремени» завдяки типологічному зіставленню з іншими текстами культури, що прямо і опосередковано прочитуються в романі. Підкреслюється нерозривний зв'язок елементів перитексту з основним текстом.

Ключові слова: епіграф, текст, заголовок, роман, Раїса Іванченко, паратекстуальність, перитекст.

На сьогодні чи не найбільш вивченим з-поміж типів міжтекстової взаємодії у працях як зарубіжних, так і вітчизняних літературознавців є інтертекстуальність. До неї близьким за функціональним призначенням (пояснювати основний текст художнього твору) є такий тип транстекстуальності як паратекстуальність. Вагомий внесок у розгляд проблеми відношення тексту до білятекстових елементів (заголовка, присвят, епіграфа, передмови, вставної новели, післямови та ін.) зробив французький вчений Жерар Женетт («Паратексти: пороги інтерпретації», 1997). Причому тексти, що безпосередньо передують основному тексту твору, він назвав *регітех*, а ті, що віддалені (слово від видавця, рецензії критиків, щоденникові записи автора, його листування, інтерв'ю з автором і т. п.) — *ерітех*. Паратекстуальний підхід визначають продуктивним на шляху розуміння різних творів філологи XXI ст. (Міхал Гловінський, Олександр Колотов, Катерина Меламедова, Ксенія Толчєєва, Наталя Фатєєва, Тетяна Шмельова та ін.), оскільки питання вивчається як з точки зору літературознавства, так і в аспекті лінгвістики. Намаганням пояснити багатоаспектність паратекстуальності позначені і новітні розвідки українських дослідників Наталії Білик, Галини Віват, Ольги Погорєлової, Мар'яни Сокол, Лариси Статкевич, Юлії Шуби та ін.

Незважаючи на те, що специфіка паратекстуальних зв'язків в історичній романістиці вже поставала предметом аналізу автора цієї статті [6], однак проблема потребує ще подальшого осмислення. А тому завдання статті вбачається у відстеженні зв'язків перитексту і основного тексту; виявленні обґрунтованості номінування як роману загалом, так і його розділів зокрема; встановленні функціональності епіграфу для реконструювання семантичного поля художнього твору.

Яскравим прикладом механізмів втілення, взаємопроникнення та розчинення чужих текстів у художньому світі історичної белетристики служить третій за часом видання роман Раїси Іванченко «Золоті стремена», що вирізняється з-поміж усіх інших творів письменниці наявністю та багатозначністю епіграфів.

Як відомо, епіграф посідає проміжне місце поміж назвою твору і самим текстом. Уже розташування такого напису вказує на його важливість та багатозначність. А якщо він передує всьому тексту роману і далі наявний перед кожним «оглавком», то це наштовхує на думку про свідоме прагнення автора привернути увагу читачів до нього.

Микола Гей писав, що «епіграф виступає немовби додатковим реченням до заголовка твору. Одне називає явище, друге пояснює. Можна це співвідношення уявити і дещо по-іншому. Одне адресоване тематичному змісту книги, друге — його ідеї. Але художня їх функція однакова» [1, 196]. Схожу точку зору має й Наталя Кузьміна, вважаючи, що епіграф містить змістовно-концептуальну інформацію і виявляє ідею, концепцію твору [5, 60].

Роман «Золоті стремена» відкривається епіграфом, узятим зі «Слова о полку Ігоревім»: *«Вступайте ж, господини, в золоті стремена за кривди свого часу, за землю руську...»*. Відразу відзначимо, що слова «золоті стремена», наявні в цитаті, — з пам'ятки кінця XII ст., що вже вказує на певну спорідненість творів.

Відомо, що ідея «Слова...» полягає в заклику руських князів до єднання для спільної боротьби проти зовнішніх ворогів. Можна також констатувати, що вона — завдяки епіграфу стає також ідеєю «Золотих стремени». Адже роман про XIII ст. — один із найважливіх періодів в історії Київської Русі. Фактично це був час занепаду давньоруської держави. Науковці з'ясували кілька причин, що призвели до трагічного фіналу у вітчизняній історії. Скажімо, Наталя Полонська-Василенко твердить: «...надто великі розміри держави» [7, 179], «численність нащадків Ярослава та брак певних законів престолонаслідування» [7,

180], — ось приховані загрози. «Третьою ґрунтовною причиною занепаду Київської держави було роздрібнення її <...>. Спостерігалось два процеси: намагання Великого князя київського об'єднати всі землі під своєю владою і прагнення окремих земель відділитися і створити власні держави, своїми династіями», — вважає історик. «Водночас із послабленням держави загострювалися міжусобні війни князів за великокнязівський стіл і між окремими князівствами — за Київ та інші міста... Трагедією міжусобиць було ще й те, що князі часто закликали собі на допомогу половців. Половецькі напади стали постійним явищем» [7, 181], — це була ще одна вагома причина. Також «велике місце належало торгівлі в житті України. Але зовнішня торгівля України-Руси занепадала» [7, 182]. І, нарешті, «в часи її найбільшого ослаблення на неї чатував новий ворог — монгольські орди, що дістали у нас назву татар. Ці орди довершили занепад Київської держави, на тлі якої піднімалося Галицько-Волинське князівство, що продовжило на сто років існування Української держави з новим політичним осередком на заході, об'єднало всю Правобережну Україну і зберегло її історичні традиції» [7, 183].

Свій погляд на цей етап у державотворенні висловив й Орест Субтельний, всю політичну історію Київської Русі уклавши у періоди, де «останній період характеризують безупинні руйнівні князівські чвари, зростаюча загроза нападів кочових племен та економічний застій. Остаточне зруйнування Києва монголо-татарами у 1240 р. ознаменувало собою трагічний кінець Київського періоду історії України» [11, 50].

Треба відзначити, що всі, окреслені істориками, причини занепаду Київської держави знайшли своє відображення в художній інтерпретації Раїси Іванченко в романі «Золоті стремена». Ідея об'єднання задля спільного протистояння ворогу не раз звучить із уст персонажів роману. Приміром, один із головних героїв Федір Положишило висловлює свої спостереження і думки так: *«Скільки князів перебачив, усі за себе тільки дбають, за честь свою, іншим безборонно голови стинають, а за землю руську і славу прадідівську не жадають вступити в стремена. <...> Чвари кругом, уособиці, бунти... Немає спокою у руській землі. Побував він в усіх кінцях її — у Суздалі й Твері, у Володимирі на Клязьмі й у Новгороді Великому. Повсюди вдив свої купецькі валки. Чого тільки не надивився. Ніде князі не мають сили своєї. За двадцять літ в одному Новгороді на Волхові змінилося*

тринадцять князів!.. Нікому щастя немає на землі, де гуляє сваволя, де коромола кує кайдани на князівські руки і відчиняє ворота біді на всіх порубіжжях» [4, 270].

Письменниця почасти відсилає увагу читача до дії персонажів з тим предметом-знаком, що виступає ключовим словом у заголовку твору. Так у романі «торкають стременами коней» [4, 152] бояри Мирослав, Жирослав, Мончюк, Кирило, княжий одвізник Федір Положишило на полюванні; «витагся у стременах» [4, 230] і мурза Куремса перед нападом хана Батия на угорського короля Белу та ін. Зрозуміло, що означення «золоті» вказує на приналежність стремени до обладунків князівських коней. Адже віддавна «колір був промовистим символом соціального статусу» [9, 124]. Золотий колір є символом багатства, розкоші, сонця, влади. Саме до руських князів звертається безіменний наратор в романі: *«Де сила ваша, князі Руські? Де вої, що можуть золоченими шоломами Дон випити, а Волгу веслами розплескати? Чому замовкли ваші серця, з міцного булату викувані, хоробрістю гартовані? Онуки Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха! Навіщо схиляли перед ворогом свої стяги й вклили у піхви мечі пощерблені? Навіщо славу дідівську зганьбили?.. Ставайте ж, господини, в золоті стремена, за обиди чад ваших, за землю руську!..» [4, 205]. Тут вбачаємо доволі прозорий перегук як в стилістичному, так і семантичному планах зі «Словом о полку Ігоревім». Порівняймо уривок із героїчної поеми в перекладі Леоніда Махновця, в якому досі невідомий автор звертається: «Великий княже Всеволоде! / Не мислю б тобі прилетіти іздалека — / отчий злотий стіл постерегти! / Ти-бо можеш Волгу веслами розкрасити, / а Дін шоломами виляти! / ... / Вступіте, господарі, в золоті стремена / за обиду часу нашого, / за землю Руськую...» [10, 79]. Отже, як в «Слові», так і в романі руських князів закликають до єднання на противагу трагічному прикладу нерозважного Ігоря Святославича.*

Символічним видається змалювання картини підпорядкування стремени різними князями. Перед зустріччю із суперником чернігівський князь Ростислав Михайлович *«піднімається на стременах, блискавично вихоплює з лагалища меч, в цю шалену мить його ліва нога зривається, він перекочується на бік, стрімголов летить униз» [4, 277]. (Щоправда, неприємність сталася нібито завдяки угорцю бану Фільнію та польському воеводі Флоріану Войцеховичу, які мали на меті не допустити смерті чернігівського князя в рицарському двобої.) В ін-*

шому епізоді роману бачимо, як, завдячуючи дідку Двонарю, що притримав стремена, князь Данило *«легко виніс своє зручке тіло в сідло. Кінь відчув на собі вправного вершника й прищулив вуха. <...> Торкнув стременими в боки степовика, і той узяв на рись»* [4, 281]. Символічними тут видаються не лише картини вправності тримання князів на конях, але і їхні помічники. У першого — це угорець та поляк, у другого — простий руський смерд. Не випадково й результатом вирішального бою між військами князя Ростислава та князя Данила Галицького була перемога другого. Романістка недвозначно натякає на важливість підтримки співвітчизників-одноплемінців. І тут можна простежити ідейне спрямування роману — треба покладатися на підтримку свого люду, а не на чужих найманців.

Думка про те, що сила князя саме в його підданих, простих людях із народу (а не боярах, сусідських князях), є однією з провідних у романі. Спочатку про це князеві Данилу говорить соцький Микула: *«Осподине! Не погнітивши бджіл, меду не їдять. Боярове наші — гірше ос... Усіх нас жалють... усе запроднують. Князя Мстислава Удалого згубили. І тебе згублять, коли шибала на них не припасеш! Мужі градські, местичі всі, і слободичі, і смерди, і холопи — ото твоя сила, твій вірний меч супроти коромольників. Правуй ними праведно і завжди при силі будеш»* [4, 128].

Такі настанови давали молодому Данилові на початку його князювання в Галичі, де «бояре далі снували свої інтриги й коромоли» [3, 86]. Це вони, «бояре висунули йому нового конкурента в особі чернігівського князя Ростислава Михайловича» [3, 86]. А після вже згаданої Ярославської битви ратник Федір Положишило давав порадку князеві Данилу: *«Отут-о, у народі своєму, княже, сила твоя. Опріч — ніде! <...> А ще скажу: кожен народ людьми своїми держиться — умільцями, трударями. Не стане добрих людей на Русі — і загине земля. Бережи людей, княже!»* [4, 283].

Невдовзі князь Данило в цьому пересвідчиться. Адже після відходу з території Русі загарбників Золотої Орди угорський король Бела IV *«наважився <...> вдарити вдруге на знесилену Русь. Довелося Данилові самому, без сторонньої підмоги ступити в золоті стремена... Самому стати проти цих західних хрестоносців...»* [4, 288].

І от на останніх сторінках роману, які відтворюють прикінцеві роки життя князя Данила Галицького, йому знову *«треба хапатися за меч! І знову кликати русичів, аби ставали в золоті стремена! За волю!»*

[4, 403], оскільки, достойно оцінюючи сильного князя Галицько-Волинської землі, представники Золотої Орди (воєводи Куремса та Бундай) здійснюють походи проти непокірного.

Бачимо, що словосполучення «золоті стремена», взяті з іншого знакового для української історії та культури тексту, постійно зринають у романі. Відкрите цитування фрагменту зі «Слова» в ролі епіграфа розкриває наміри письменниці, яка проводить аналогії в розгортанні подій двох творів, в яких йдеться про різні століття.

Стає зрозумілим і номінування роману — «Золоті стремена». Означення стрепен як «золотих», як уже зазначалось, вказує на приналежність їх верхнім верствам суспільства XIII ст., а саме — князям. І найчастіше в ці стремена вступає один з головних героїв роману — князь Галицько-Волинської землі Данило Галицький. Тому можемо говорити про певну асоціацію стрепен із князем Данилом.

Із ознак князівського статусу в заголовок винесено «золотими» саме золоті стремена, — очевидно, тому, що вони є тією деталлю, яка символізує особливий статус вершника та його вправність. Саме Данило Галицький був тим надійним князем-форпостом, який дбав про землю руську, стримував ворогів Київської Русі від зазіхань на її територію.

Окрім загального епіграфу, такі елементи перитексту спостерігаються і перед кожним розділом роману. Спільним для них є те, що вони постають не лише квінтесенцією, згустком, концентрацією того тексту, який розміщений після них. І тут письменниця неприховано посилається на ті джерела, звідки взято вислови.

Так, тексту «оглавка першого» передує вислів *«В лукаву душу не увійде премудрість і не буде перебувати в тілі уярмленім»*, взятий з «Книги премудрості Соломона», гл.І, вр.4. Літературознавці зазначають, що коли епіграфи беруться з канонічних книг, то «вони надають окремим історіям повчального змісту, підносять усе описане до рангу всесвітньої драми» [2, 212]. Загальновідомо, що «Книга премудрості Соломона» (грец. «Σοφία Σαλωμῶνος» (Премудрость Соломона), лат. «Liber Sapientiae» (Книга Мудрости) — це старозавітна біблійна книга з вираженим дидактичним спрямуванням. Загалом у творі, що датується III ст. до н. е., автор (очевидно єврей) проголошує велич народу Ізраїля, якого він втішає в його стражданнях; зазначає, що віра в єдиного Бога ставить євреїв вище інших народів; попереджає ворогів євреїв про те, що Бог на боці Свого народу та суворо наказує його го-

нителів. В романі таким знедоленим народом змальовується основна маса населення Київської держави в часи лихоліття.

Прикметно, що саме першому розділу роману передують слова з першої глави «Книги...», в якій автор звертається до володарів із закликом до справедливості, оскільки премудрість не увійде в лукаву душу; тільки праведність безсмертна, неправда призводить до смерті. Різна міра премудрості притаманна вчинкам героїв-можновладців (княгині Анні, князю Данилу Романовичу, королю Андрію Другому, краківському князю Лешкові, сандомирському воєводі Пакославу, боярину Мончюку та ін.) із першого розділу твору, що має красномовний заголовок «Коромола». Через відтворення історичних подій XIII ст., в яких вирішальну роль відігравали сильні світу цього, Раїса Іванченко виявляє свої концептуальні підходи та апелює до сучасників-читачів словами із сакрального тексту.

Епіграфами можуть служити вислови відомих особистостей, що стали афористичними. Так спостерігається у другому оглавку роману з номінуванням «Утвердження». Характеристику діяльності Данила Галицького на посаді очільника Галицько-Волинського князівства в початковий період авторка роману подає через вислів («*Цар короною розуму не здобуде, бо володарює ум*»), який приписують Демокріту (бл. 460 до н.е. — 370 до н.е.). Давньогрецький філософ-матеріаліст, з-поміж іншого, «висунув тезу, що мистецтво управління державою — найвище з усіх, тож управляти нею мають обізнані, найкращі» [8]. За коментарями істориків (Д. Дорошенко, Н. Полонська-Василенко) та в художній інтерпретації Раїси Іванченко одним з найвидатніших володарів XIII ст., зважаючи на результати зовнішньої і внутрішньої політики, був руський князь Данило Галицький (1205–1264).

Центральна сема «розум» червоною ниткою проходить в «оглавку другому». Народну мудрість «*по розум іди до людей, а по серце — до матері*» [4, 94] звучить із уст княгині Анни на завершення її благословення сина Данила Романовича перед походом проти Лешка краківського. Героїня Анна вирізняється з-поміж як жіночих образів роману, так і чоловіків-володарів, бо «*в такій жінці, як Анна, окрім жінки, живе ще й інше сильне єство, яке розумом своїм, серцем, чуттям іноді буває сильніше від чоловічої витривалості й волі*» [4, 129]. Аналізуючи свої помилки («*усе робив по боярській раді — землі жалував, і на Данила Володимирського, зятя свого, руку з мечем возняв*»), «*карається за скудоту розуму свого*» [4, 125] князь Мстислав Удатний наприкінці

земного шляху. «Ще не старий ні тілом, ні розумом» [4, 132] був ігумен Печерського монастиря Іван в той час, коли з ним зустрічається княгиня Анна задля підтримки свого сина Данила Романовича. В поважних літах боярин Мирослав «раптом відчув, що він уже нікому не потрібен, що його розум вичерпався» [4, 142]. Тобто, характеристики персонажів роману вияскравлюються завдяки апеляції до їх розумових потенцій.

Оскільки епіграфи виражають особистісне ставлення до тексту, то їх немає і не може бути у фольклорі [2, 212]. Зате такими елементами перітексту можуть бути вислови з усної народної творчості, як це демонструє організація третього розділу роману. Його назву «Навала» дешифрує епіграф «*П'ючи воду, пам'ятай про джерело*». Так пояснюється проблема пам'яті своїх витоків, яка неодноразово порушується в романі та особливо актуалізується в оглявку третьому.

На фоні оповіді про часи передбатиєвого та мовномасштабного нашестя (в тексті зазначаються і конкретні роки — 1234, 1236, 1237, 1238, 1239, 1240, 1241) йде мова про пригоди Федора Положишила. Поневіряння чоловіка пов'язані з тим, що «не вдається ніяк йому, онукові смерда Микулі і синові загиблого здателя володимирського Івача, нажити добра багато. Бо, щоб розбагатіти, треба стати резоїмцем й упирем — рези, ногати, гривни людям під заклад давати, а за це з них три шкури драти. Не може він цього робити. На зрубаному дереві уже не зацвітуть квіти. А він, як те зрубане деревце, не пускає коріння в чужому городі» [4, 172]. За допомогою поетичного паралелізму письменниця дає характеристику герою, який у численних перепетях завжди згадує своє походження, подумки прагне до батьківщини. Такі вічні істини, спостережені та відзначені народним баченням, підтримуються та розвиваються і в романі Раїси Іванченко.

Диалогічні відношення заголовків–епіграф до тексту четвертого розділу роману засвідчують рядки, автором яких є Павло Тичина. «... *Бери все просто, як земля. / Лиш те на ній од смерті виживас, / Що має силу життяню в собі. / Ти не дивись на жертви, що земля приймає, — / Дивись на покоління в боротьбі*» — епіграф, взятий з поезії «Весна 1942 р.». Особливо чутливе і загострене відчуття поетом трагедії та жахів другої світової війни навесні передається через порівняння убієнних з рослинами. Персоніфікація пори року спонукає митця до переосмислення життєвих реалій, весна пропонує змінити кут зору, що й виразилось в словах епіграфу. Спонукальний тип висловлювання

дозволяє Раїсі Іванченко переадресувати (весна→поет→читач) звернення до реципієнта, попереджаючи про масштабність боротьби між державами. Таке ж протистояння, на переконання письменниці, відбувалося і в XIII ст., що образно відтворено в оглавку «Між двох сил».

Таким чином, паратекстуальний аналіз допомагає розкрити імпліцитність зв'язків заголовків — епіграф — текст. Елементи перітексту допомагають впорядковувати структурно-композиційну організацію роману, що сприяє загальному сприйняттю твору.

В романі «Золоті стремена» спостерігаються епіграфи, що походять з різних текстових джерел. Вони постали одночасно коментарем до основного тексту та літературною ремінісценцією.

Епіграфи роману, як проміжна ланка системи перітексту, єднають основний текст з претекстами загальної культури людства. Добираючи епіграфи до окремих розділів роману, письменниця натякає на паралелі в історія народів, відомих особистостей, фактів, подій. Епітети доповнюють, трактують основний текст, розкривають ставлення автора, вступають у діалог з читачем та спонукають його до міркування; розширюють смислові межі заголовка. Аналіз автономних та метонімічних епіграфів засвідчив вмотивованість заголовків.

Отже, роман «Золоті стремена» продемонстрував взаємозалежні відносини системи «заголовок — епіграф — текст», з'ясувавши які, можна глибше пізнати і художній світ твору, і весь обшир смислових полів, що був закладений в основний текст.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Гей Н. К. Художественность литературы. Поэтика. Стиль / Н. К. Гей. — М. : Наука, 1975. — 472 с.
2. Давыдова Т. Т. Теория литературы: учеб. пособие [для студ. высш. учебн. завед.] / Т. Т. Давыдова, В. А. Пронин. — М. : Логос, 2003. — 229 с. — (Учебник XXI века).
3. Дорошенко Д. І. Нарис історії України: в 2 томах / Д. І. Дорошенко. — К.: Глобус, 1992. — Том 1 (до половини XVII століття). — 238 с.
4. Іванченко Р. П. Золоті стремена : [роман] / Раїса Петрівна Іванченко. — К. : Радянський письменник, 1984. — 447 с. — (Першотвір).
5. Кузьміна Н. А. Эпиграф в коммуникативном пространстве художественного текста / Н. А. Кузьміна // Вестник Омского университета. — 1997. — Вып. 2. — С. 60–63.
6. Мізінкіна О. О. Паратекстуальність як ознака художності історичних романів / О. О. Мізінкіна // Художність літератури: аспекти теорії та істо-

- рії: [зб. наук. праць / за ред. Є. М. Черноіваненка]. — Одеса: Астропринт, 2016. — С. 201–226.
7. Полонська-Василенко Н. Історія України : у 2 т. / Наталя Полонська-Василенко. — К. : Либідь, 1995. — Т. 1: До середини XVII століття. — 672 с.
  8. Прозорова Н. С. Демокріт // Юридична енциклопедія : [в 6 т.] / ред. кол. Ю. С. Шемшученко (відп. ред.) [та ін.]. — К. : Українська енциклопедія, 1998. — Т. 2 : Д–Й. — 744 с. — <http://cyclop.com.ua/content/view/1035/58/1/12/#23967>
  9. Словник символів культури України / [за заг. ред. В. П. Коцура, О. І. Потапенка, М. К. Дмитренка]. — К. : Міленіум, 2002. — 260 с.
  10. Слово о полку Ігоревім / передм. та прим. Л. Махновця, О. Мишанича. — К.: Веселка, 2008. — 134 с.
  11. Субтельний О. Україна: історія / Орест Субтельний. — К. : Либідь, 1991. — 512 с.

ПЕРИТЕКСТ ИСТОРИЧЕСКОГО РОМАНА «ЗОЛОТЫЕ СТРЕМЕНА» РАИСЫ ИВАНЧЕНКО

Елена Мизинкина, канд. филол. наук, доцент

Одесский национальный университет им. И. И. Мечникова

В статье сделан краткий обзор изучения проблемы паратекстуальности в зарубежном и отечественном литературоведении. Проанализированы основной эпиграф к роману, а также эпиграфы и их обоснованность к его четырем разделам. Рассмотрена специфика заглавного комплекса «Золотых стремян» благодаря типологическому сопоставлению с другими текстами культуры, которые прямо и опосредованно прочитываются в романе. Таким образом, подчеркивается неразрывная связь элементов перитекста с основным текстом.

Ключевые слова: *эпиграф, текст, заглавие, роман, Раиса Иванченко, паратекстуальность, перитекст.*

PERITEXT IN RAISA IVANCHENKO' S HISTORICAL NOVEL «GOLDEN STIRRUPS»

Olena Mizinkina, Candidate of Philology, associate professor

Odesa I. I. Mechnikov National University, Ukraine

The article gives a brief overview of the problem of paratextuality in both foreign and Ukrainian literary studies. It is noted that the author has already addressed the issue of interconnections between elements of the frame text in historical novels, but it is worth further elaboration.

The tasks of the article are to track the links between peritext and the main text ; to reveal the validity of the nomination of a novel in general, and its chapters in particular;

to establish the functionality of the epigraph in order to reconstruct the semantic field of artistic work.

The general epigraph and its consistency with the title of the novel are analyzed. Due to the typological comparison of the passages of the novel with the «Lay of Igor's Warfare», the close connection of the two texts is proved, which is reflected in the title.

An open connection between the novel and other literary works of culture of this historical period is observed in the organization of four chapters of the novel. Epigraphs to the first and fourth sections are metonymic because they appear as part of other texts such as «The Book of Solomon's Wisdom» and the book of P. Tychnyna's poems «The Spring of 1942». Democritus' expression and the folk proverb reveal as autonomous epigraphs to the second and third chapters. The reflection of the semantic loads of epigraphs are observed in the titles and chapter texts.

The conclusions emphasize the inextricable connection between the elements of peritext and the main text. The multifunctionality of epigraphs in «title — epigraph — text» system are observed, since they simultaneously appeared as a commentary on the main text and literary reminiscence. Choosing the epigraphs to separate chapters of the novel, the writer hints at the parallels in the history of nations, famous personalities, facts, events. The epithet complete and interpret the main text, reveal the author's attitude, engage in dialogue with the reader and encourage him or her to think; extend the semantic boundaries of the title. The analysis of text-around elements testified the metatextual connections of the historical novel by Raisa Ivanchenko.

Key words: epigraph, text, title, novel, Raisa Ivanchenko, partextuality, peritext.

REFERENCES

1. Gej, N. K. (1975), *Hudozhestvennost' literatury. Poehtika. Stil'*, Nauka, Moscow [in Russian].
2. Davydova, T. T. and Pronin, V. A. (2003), *Teoriya literatury: ucheb. posobie* [tutorial] Logos, Moscow [in Russian].
3. Doroshenko, D. I. (1992), *Narys istoriyi Ukrayiny'*: v 2-x tomakh (Vol. 1–2), Vol. 1 (do polovy'ny' XVII stolittya), Globus, Kyiv [in Ukrainian].
4. Ivanchenko, R. P. (1984), *Zoloti stremena* [Golden Stirrups], Radyans'ky'j py's'menny'k, Kyiv [in Ukrainian].
5. Kuz'mina, N. A. (1997), ЕНpиrаfв коммуникативном пространстве художественного текста, *Vestnik Omskogo universiteta*, issue. 2, pp. 60–63.
6. Mizinkina, O. O. (2016), Paratekstual'nist' yak oznaka xudozhnosti istory'chny'x romaniv, *Xudozhnist' literatury': aspekty' teorii ta istoriyi*, Astropry'nt, Odesa, pp.201–226.
7. Polons'ka-Vasy'lenko, N. (1995), *Istoriya Ukrayiny'*, (Vol. 1–2), Vol. 1. Do seredy'ny' XVII stolittya, Ly'bid', Kyiv [in Ukrainian].
8. Prozorova, N. S. (1998), Demokrit, *Yury'dy'chna ency'klopediya*, (Vol. 1–6), Vol. 2 : D–J., Ukrayins'ka ency'klopediya, Kyiv [in Ukrainian].
9. Slozny'k sy'mvoliv kul'tury' Ukrayiny' (2002), [za zag. red. V. P. Koczura, O. I. Potapenka, M. K. Dmy'trenka], Milenium, Kyiv [in Ukrainian].

10. Slovo o polku Igorevim, (2008), peredm. ta pry'm. L. Махновця j О. Му'шану'ча, Veselka, Kyiv [in Ukrainian].
11. Subtel'ny'j, О. (1991), *Ukrayina: istoriya*, Ly'bid', Kyiv [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редакції 25 вересня 2018 р.